

Prawo należy do świata idei, świata doktryn: mówi nam, jak powinniśmy się zachować: co jest dozwolone, a co zakazane. W konsekwencji normy prawne opisują pewne pragnienie prawodawcy, nie zaś to, jak prawo rzeczywiście funkcjonuje. Z tego powodu prawo stosowane na co dzień może znacząco różnić się od jego dosłownego brzmienia. Wydaje się użyteczne przywołać w tym miejscu określenie ukute przez amerykańskiego prawnika Roscoe Pound'a (1870-1964), że oto istnieje „prawo w książkach” oraz „prawo w działaniu” (*law in books – law in action*). Mimo, że R. Pound użył owego *bon mot* dla uchwycenia istoty prawa u progu XX wieku w Stanach Zjednoczonych Ameryki, jego obserwacja wydaje się być także jak najbardziej przydatna w badaniach nad prawem rzymskim.

Celem niniejszego projektu jest zweryfikowanie dominującej wśród współczesnej nauki prawa rzymskiego opinii o tym, że Rzymianie odrzucali jakąkolwiek postać umowy jako instrumentu służącego przekazywaniu majątku na wypadek śmierci. Dla potrzeb badania przyjęto hipotezę roboczą, że prawu rzymskiemu „w działaniu” znane były rozmaite rodzaje umów zawieranych w celu uregulowania sukcesji majątkowej po śmierci, nawet jeśli prawo rzymskie „w książkach” prezentuje zupełnie odmienny pogląd.

Projekt badawczy zostanie przeprowadzony z wykorzystaniem tradycyjnego zestawu metod stosowanych w romanistyce. Pierwszym krokiem będzie stworzenie wykazu zbiorów antycznych źródeł prawniczych przeznaczonych do zbadania (m.in. *Digesta*, *Codex Justyniana*, Instytucje Gaiusa, *Fragmenta Vaticana*). Wstępna ich lektura poprzedzi wybór relewantnych tekstów. Struktura *Corpus iuris* wymaga, aby wybrane teksty źródłowe zostały na nowo usystematyzowane z uwzględnieniem instytucji prawnych, które opisują i czasu ich powstania. Analiza rzymskich tekstów prawnych i prawniczych (tzw. egzegeza) powinna pozwolić uzyskać właściwe rozumienie ich prawnej zawartości. Wykorzystanie współczesnej literatury przedmiotu będzie na tym etapie badań szczególnie przydatne. Projekt zwieńczy próba uchwycenia pewnych prawidłowości wśród badanych tekstów, oraz próba odpowiedzi na postawione pytania badawcze.

Istnieje co najmniej kilka powodów dla których należało wybrać ten temat. Po pierwsze, jest nim ciekawość odnośnie do motywów stojących za rzekomym zakazem przekazywania majątku na wypadek śmierci w formie umowy. Romanistyka niemal jednomyślnie deklaruje, że umowy tego typu były sprzeczne z dobrymi obyczajami, a przez to nieważne. Co zaskakujące, ten pogląd poparty jest niezwykle szczupłą ilością źródeł (np. D. 45.1.61, Iul. 2 Urs. Fer.), niezawierających przekonującego uzasadnienia. Czy kwestia ta nie była przez Rzymian dyskutowana? Prawo rzymskie znane jest ze swego dyskursywnego charakteru oraz tego, że opinie rzymskich jurystów stały nierzadko we wzajemnej sprzeczności (*ius controversum*). Źródła zarówno wpływały na kształtowanie społeczno-gospodarczej rzeczywistości, co ją odzwierciedlały. Ponadto, już powierzchowna lektura rzymskich źródeł prawniczych daje rezultaty jawnie sprzeczne z powołaną tezą romanistyki (np. D. 2.14.40.3, Pap. 1 resp.; D. 39.6.42, Pap. 13 resp.). Opisują one rozmaite rodzaje umów zawieranych w celu zapewnienia transferu majątku poza granicę śmierci. Po trzecie, w tle podejmowanych badań jest przekonanie (któremu dano wyraz w literaturze obcej), że Rzymianie mieli do czynienia z podobnymi problemami, jak my dzisiaj. Pytali się o sposoby zapewnienia sukcesji majątkowej oraz o wiążącą moc decyzji ujętych w formie umów i testamentów. Współczesne zmiany demograficzne i społeczne również rzucają wyzwanie tradycyjnemu rozumieniu prawa spadkowego, czego dowodem są niedawne reformy prawa w Europie (np. w Belgii).

Po niniejszym projekcie należy spodziewać się interesujących wyników. Planowana problematyka badawcza nie została dotąd w takim zakresie zbadana i zaprezentowana w polskiej nauce. Bez względu na to, czy hipoteza badawcza zostanie potwierdzona, czy też nie, podjęte badania pozwolą nakreślić obraz dyskusji o miejscu umów w planowaniu sukcesji na wypadek śmierci w prawie rzymskim i tradycji romanistycznej. Analiza rzymskich źródeł prawniczych ukáže jakich argumentów używali juryści oraz jakie ich wybory okazały się szczególnie problematyczne.

Mimo, że projekt badawczy dotyczy prawa nieobowiązującego, fundamentalna wartość prawa rzymskiego przemawia za uwzględnieniem jego dziedzictwa we współczesnych filozoficznych i dogmatycznych dyskusjach o roli interesu jednostki i wiążącej mocy jej woli w przekazywaniu majątku na wypadek śmierci.